

Kommittémotion

Motion till riksdagen 2017/18:3597

av **Linda Snecker m.fl. (V)**

Fri forskning och trygga anställningar

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning som granskar förutsättningarna för forskare med funktionsnedsättning inom universitet och högskolor samt vilka åtgärder som krävs för att öka tillgängligheten och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda införandet av ett mål om att av samtliga statligt finansierade forskningsanslag ska inte mer än hälften gå till män som forskar, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda möjligheten att införa en jämställdhetsbonus i lärosätenas basanslag för att främja en jämnare könsfördelning inom forskningen och akademien och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör vidta åtgärder för en ändring i högskoleförordningen i syfte att öka anställningstryggheten för doktorander på så sätt att det sätts en övre tidsgräns om maximalt 24 månader under de senaste fem åren för hur länge någon kan vara tidsbegränsat anställd hos samma arbetsgivare innan anställningen övergår i en reguljär tillsvidareanställning motsvarande vad som regleras i LAS, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör utreda möjligheten att ställa krav på lärosätena att i högre utsträckning digitalt

tillgängliggöra för allmänheten den forskning de producerar och tidigare har producerat och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Som en del av arbetarrörelsen har Vänsterpartiet varit med och byggt upp den offentliga sektorn där högskolorna och dess forskning ingår. Genom forskning skapas ny kunskap. Denna kunskap är viktig för att utveckla ekonomin, skapa arbetstillfällen, förbättra välfärden och skapa ett ekologiskt och socialt hållbart samhälle. Forskning behövs även för att utsätta vårt samhälle för kritisk granskning i syfte att utveckla demokratin, kulturlivet m.m.

Forskarsamhällets frihet att själv formulera och söka svaren på sina vetenskapliga frågeställningar är en viktig princip för forskningspolitiken. Både forskningens kvalitet och nytta är beroende av att politiker inte styr inriktning, avgränsning, metod osv. Den politiska styrningen bör därför röra sig på en övergripande nivå och med särskild respekt för grundforskningens autonomi.

Lika viktigt är det att dra tydliga rågångar mellan forskning och kommersiella intressen. Den samverkan som högskolan är skyldig att ha med det omgivande samhället, däribland näringslivet, får inte leda till att högskolans forskare fränsäger sig rätten att formulera problem, ställa frågor, välja metoder och publicera forskningsresultat. Donationer och uppdragsforskning får inte ersätta statliga anslag, som är den grundläggande förutsättningen för en oberoende forskning.

3 Högskolan som arbetsgivare

Sveriges högskolor och universitet måste vara en attraktiv arbetsplats för alla. För engagerade administratörer och it-tekniker, för doktoranden med stora drömmar, för den framgångsrika professorn. Detta är både en demokratifråga och en fråga om kvaliteten i den undervisning och forskning som bedrivs vid lärosätena. Då kan våra universitet och högskolor inte genomsyras av patriarkala strukturer och hierarkier. Inte heller kan arbetsvillkoren vid lärosätena präglas av otrygghet, utan de som arbetar där måste erbjudas trygga anställningsförhållanden. Tyvärr finns det vid universiteten och högskolorna problem i båda dessa delar.

En forskares arbete blir lidande om personen i fråga måste oroa sig för sin egen ekonomiska situation. På en arbetsplats med många professioner blir arbetsmiljön inte bra om vissa ständigt oroar sig över sin tjänst. Vänsterpartiet vill att Sveriges högskolor och universitet erbjuder doktorander och forskare trygga och fasta anställningar. Vi har därför länge drivit att utbildningsbidraget för doktorander ska slopas till förmån för tryggare anställningsformer. Det är därför glädjande att regeringen i sin proposition nu föreslår att bidraget ska tas bort. Det är ett viktigt steg för bättre anställningstrygghet för doktorander vid landets universitet och högskolor.

Kunskap är en demokratisk rättighet för alla, oavsett bakgrund. Det innebär att rekryteringen till högskolan måste breddas. Den sociala, könsmässiga och etniska snedrekryteringen har tidigare minskat under några decennier tack vare studiemedel, utbyggnad av högskolan samt fler och nya utbildningar. Enligt en rapport från Universitetskanslersämbetet och SCB (Högskolenybörjare 2013/14 och doktorandnybörjare 2012/13 efter föräldrarnas utbildningsnivå, 2014) ökade dock andelen studenter med högutbildade föräldrar från 33 till 38 procent under perioden 2003–2013. Detta kan visserligen till stor del förklaras med att utbildningsnivån i befolkningen som helhet har ökat med tiden: andelen unga med högutbildade föräldrar ökade från 22 till 25 procent under samma period. Men det är tydligt att det inte längre finns en positiv trend när det gäller rekryteringen till högskolan ur ett klassperspektiv.

Snedrekryteringen påverkar alla nivåer av akademien, och överrepresentationen av studenter med högutbildade föräldrar förstärks dessutom i övergången till forskarutbildningen. Möjligheterna ser i dag mycket olika ut för olika människor när det kommer till att arbeta inom akademien. Bakgrund, ekonomiska faktorer, kön och inte minst eventuella funktionsnedsättningar spelar in. Eventuella yttre hinder för människor att arbeta med vad de önskar måste motverkas. Det gäller även inom universitets- och högskolevärlden. I dag är kunskaperna om tillgängligheten för forskare för dåliga. Regeringen bör därför tillsätta en utredning som granskar förutsättningarna för forskare med funktionsnedsättning inom universitet och högskolor samt vilka åtgärder som krävs för att öka tillgängligheten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

3.1 Jämställda villkor

Drömmen om den akademiska friheten, den fria och kritiska forskningen och ett arbetsliv med högt i tak och långt till dörren smulas ofta sönder snabbt när nyanställda

doktorander sätter sin fot innanför universitetens dörrar. Inom akademins ramar är strukturerna ofta hårda och hierarkierna starka. Speciellt när det kommer till jämställdheten. Forskningen inom universitet och högskolor kan inte ses i ett vakuum. Att människor ges lika förutsättningar att forska oavsett kön är en förutsättning för en demokratiskt förankrad akademi och för en kvalitetsbaserad forskning där det är kompetens som avgör, inte kön eller vänskapsband.

Vänsterpartiet ser två stora problem på lärosätena i dag. Det handlar dels om frågan om anställningsprocessen – vilka som anställs, hur anställningen går till, på vilka grunder anställs personen och transparensen genom hela processen – dels om frågan om fördelning av forskningsmedel.

Det finns mycket att göra för att åtgärda ojämställdheten vid Sveriges universitet och högskolor. Studenter väljer utbildningsplatser baserat på stereotypa könsrollsmönster. Professorer är till största delen män och har lättare att avancera på positioner. Forskningsmedel tilldelas mäns excellenscentrum (centrum för att öka den excellenta forskningen), 87,3 procent av strategiska forskningsmedel tilldelas män, kvinnor får 12,7 procent. Olika universitets och högskolors jämställdhetsarbete skiljer sig dessutom åt. Vissa arbetsplatser är framsynta och ambitiösa, andra ser jämställdhet som en icke-fråga.

Delegationen för jämställdhet i högskolan skriver i sin redovisning Jämställdhet i högskolan, ska den nu ordnas en gång för alla? (2014) att bilden av akademien är nedslående. Det är en organisation präglad av normer och värderingar som bekräftar män som överordnade och där olika villkor råder för kvinnors och mäns meritering och karriärutveckling.

Även Statskontoret har undersökt hur det ser ut med jämställdhet inom forskningen (Forskningsanslagen ur ett jämställdhetsperspektiv, 2014). I deras rapport framkommer det att inte bara de strategiska forskningsmedlen utan även basanslagen för forskning är ojämställt fördelade. Män tilldelas 61 procent av anslagen men utgör bara 58 procent av forskarna. Den sammanlagda skillnaden motsvarar alltså 3 procentenheter, vilket kan låta marginellt, men det motsvarar i verkligheten drygt 80 miljoner kronor. En stor del av förklaringen till detta är att basanslagen ofta används för att finansiera löner till professorer, där män är klart överrepresenterade. Statskontoret konstaterar även att det i de flesta fall saknas ett medvetet arbete för att förändra situationen.

Regeringen bör utreda införandet av ett mål om att av samtliga statligt finansierade forskningsanslag ska inte mer än hälften gå till män som forskar. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Regeringen bör också utreda möjligheten att införa en jämställdhetsbonus i lärosätenas basanslag för att främja en jämnare könsfördelning inom forskningen och akademien. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4 Forskarstuderande och deras villkor

Osäkra anställningsförhållanden utgör ett stort problem på den svenska arbetsmarknaden och problemet är särskilt stort inom högskolesektorn. Av den senaste årsrapporten från Universitetskanslersämbetet (UKÄ) framgår exempelvis att 31 procent av forskande och undervisande personal inom högskolan har en tidsbegränsad anställning. Tidsbegränsade anställningar (visstidsanställningar) ger arbetstagaren en svagare ställning i arbetsförhållandet och kan därför över tid utgöra ett betydande problem för denne och för möjligheterna att upprätthålla goda arbetsvillkor. Visstidsanställningar kan därtill missbrukas av arbetsgivare genom att olika slags tidsbegränsade anställningsformer varvas och staplas på varandra.

Under riksdagsåret 15/16 beslutade riksdagen, efter förslag från regeringen, om skärpta regler för staplande av visstidsanställningar. Vänsterpartiet ansåg att förslagen var steg i rätt riktning, men att de ändå var otillräckliga, urvattnade och svårtolkade. Förslaget kommer dessutom, enligt Sveriges universitetslärare och forskare (Sulf), inte att ha någon som helst effekt inom universitet och högskolor där staten som arbetsgivare även fortsättningsvis kan runda lagen om anställningsskydd genom att låta en person vara tidsbegränsat anställd med stöd av någon annan reglering än LAS, såsom högskoleförordningen eller anställningsförordningen.

Vänsterpartiet anser att det finns behov av att genomlysa de särskilda tidsbegränsade anställningsformer som är tillåtna inom den statliga sektorn. Men vi har föreslagit att ett första steg är att ta steg framåt genom en förbättrad generell reglering. Regeringen bör vidta åtgärder för en ändring i högskoleförordningen i syfte att öka anställningstryggheten för doktorander på så sätt att det sätts en övre tidsgräns om maximalt 24 månader under de senaste fem åren för hur länge någon kan vara tidsbegränsat anställd hos samma arbetsgivare innan anställningen övergår i en reguljär tillsvidareanställning motsvarande vad som regleras i LAS. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

För Vänsterpartiet är det självklart att den som utför arbete ska vara anställd och ha lön och övriga arbetsvillkor reglerade i kollektivavtal. En stor fördel med att anställa

doktorander redan från första dagen på forskarutbildningen är att det kan leda till en större öppenhet i antagningen. Informationen om lediga platser kommer att spridas till fler, vilket leder till fler kvalificerade sökande. Det kommer förhoppningsvis även att leda till att fler med utomeuropeisk bakgrund och fler från arbetarklassen antas samt att könsfördelningen kan bli jämnare i fler ämnen. Med ett öppnare antagningssystem finns också bättre möjligheter att bryta beroendeförhållanden mellan doktorander och handledare. För dem som efter examen söker sig utanför högskolevärlden för att arbeta är det också en bättre merit att ha varit anställd. Doktorandanställningar ökar forskarutbildades attraktionskraft på arbetsmarknaden. För en ökad trygghet är det viktigt att det finns finansiering för hela doktorandtiden.

Stipendiefinansiering under forskarutbildningen innebär likaså en rad nackdelar. Doktorander som finansieras med stipendier har inte rätt till inkomstrelaterad ersättning vid sjukdom, föräldraledighet eller arbetslöshet. Försäkringskassan räknar inte heller stipendiefinansierad forskarutbildning som överhoppningsbar tid, och därför har de doktorander som finansieras med stipendier inte någon vilande sjukpenninggrundande inkomst (SGI). Stipendierna räknas inte som pensionsgrundande inkomst, och lärosätena kan inte heller teckna försäkringar för stipendiater. Stipendier är en förlegad finansieringsform dels genom den osunda konkurrens som skapas och den ekonomiska otrygghet det leder till, dels p.g.a. bristen på regler som gör det lätt att missbruka stipendierna.

Vänsterpartiet anser i likhet med Forskarkarriäretredningen att stipendiefinansiering på sikt bör avskaffas som tillåten finansiering under forskarutbildning. Utredningen har dock även kommit med en rad förslag för att skärpa reglerna för stipendiefinansiering: en tidsgräns för när doktoranderna i stället ska anställas, ett lägsta belopp för stipendiernas nivå samt förbättrade villkor vid sjukdom eller föräldraledighet genom Kammarkollegiets försäkring. Vänsterpartiet har tidigare motionerat om att regeringen bör gå vidare med Forskarkarriäretredningens (SOU 2016:29) förslag om bättre villkor för doktorander med stipendier. Att frågan nu bereds inom Regeringskansliet är därför hoppfullt.

5 En tillgänglig forskning

En central del i all offentlig verksamhet är att allmänheten har förtroende för den, detta gäller givetvis även lärosätena och deras forskning. För Vänsterpartiet är det viktigt att

den forskning som produceras med hjälp av offentliga medel finns tillgänglig för medborgarna. Modern teknik med datorer skapar förutsättningar för att med enkla medel kunna ta del av och läsa forskning. Detta är inte bara viktigt för yrkesverksamma inom akademiska yrken utan även för allmänheten i stort. För att bibehålla förtroendet för en offentligt finansierad forskning är det viktigt att den också är tillgänglig. Äldre forskning kan även bidra till att förstå hur samhället har förändrats.

Stockholms universitet har som första lärosäte i Sverige skrivit ett avtal med Bonus copyright access som gör det möjligt att digitalt publicera samtliga avhandlingar från universitetet under åren 1906-2003. Detta är något fler lärosäten borde kunna göra. Regeringen bör därför utreda möjligheten att ställa krav på lärosätena att i högre utsträckning digitalt tillgängliggöra för allmänheten den forskning de producerar och tidigare har producerat. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Linda Snecker (V)

Ulla Andersson (V)

Christina Höj Larsen (V)

Wiwi-Anne Johansson (V)

Ali Esbati (V)

Momodou Jallow (V)

Daniel Riazat (V)